

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מלשון החדשות וההודעות

החברה ההיסטורית, העיון הירדני

הממשלה הצרפתית, התשובה הישראלית

זה מקרוב נתקיים בירושלים כינוס שנתי למדע ההיסטוריה מטעם החברה ההיסטורית הישראלית. הכינוס, כמובן, עסק בהיסטוריה. כלום נאמר, שהיה הכינוס "היסטורי"? שום היסטוריון לא יטען זאת. הכול מודים, שוועידת קאטוביץ בשנת 1884 היסטורית הייתה לנו; הקונגרס הציוני הראשון בבאזל ודאי שהיה היסטורי בקורות היהודים; ואין צריך לומר ועידות יאלטא ופוטסדאם, שהיו היסטוריות "מאוד". כנגד ועידות כאלה אין חולקים, שהכינוס הזה מטעם החברה לא היה היסטורי.

אף על פי כן, החברה הישראלית, שארגנה את הכינוס הבלתי היסטורי הזה, היא עצמה מתקראת "החברה ההיסטורית". האומנם "היסטורית" היא כל כך? כל שנות קיומה בסך הכול 33 או 34, ובכך עדיין לא מלאו לה שנות-בינה, אף שכבר הגיעה לשנות-כוח. בשעה שנוסדה, היינו סבורים, שיסדוה להיות "חברה להיסטוריה (ולאתנוגרפיה)" וכשמה כן הייתה. והנה אנו שומעים, שכבר הספיקה ליהפך לחברה "היסטורית". תמה תימהו.

אילו הייתה החברה נקראת "עברית", ייתכן שהיה קורטוב עברי משתייר גם בשמה הרשמי החדש שנטלה לעצמה. מאחר שמאז כמה מדינת ישראל, היא נקראת "ישראלית", כבר

אתה מרגיש את ה"ישראליות" גם בלשון, שעל פיה נתנסח השם. והלשון הזאת משונה במקצת. אם נמשיך בנוסח הזה, לא ייאמר עוד "מומחה לכימיה" אלא מומחה "כימי", ולא עוד "מדריך בהיגיינה" אלא מדריך "היגיני", ולא "קורס לבישול" אלא קורס "בישולי", ולא "תלמיד בפילוסופיה" אלא תלמיד "פילוסופי", ולא "מורי פסיקה היודעים פרק בחשמל" אלא מורים "פיסיים" היודעים פרק "חשמלי". כפתור ופרח, לא כן? פניני סגנון כמו אלה אינם רחוקים כל כך ממציאות לשוננו בעיתונים ובקול ישראל. הנה כי כן אתה קורא על אנשי או"ם שהם מוסרים את הרשימות לעיון ירדני ("הארץ" 8.5.58), והיא שיטה גם בשאר עיתונים, ובראש כולם ב"קול ישראל": שוב אין משבר בצרפת אלא המשבר הצרפתי, ולא ממשלת בריטניה אלא הממשלה הבריטית, ולא עזרת אמריקה אלא עזרה אמריקאית דווקא.

כל זה כמובן אינו אלא העתק אוטומטי מאנגלית, בלי מאמץ כל שהוא להלביש את הדברים צורה עברית. נראה שמתרגמי החדשות בקול ישראל ובעיתונים כבר חדלו מלתרגם והתחילו מעתיקים, מעשה רופוטים ממש, כאותן מכוונות אלקטרוניות לתרגום ושממציאים עכשו באמריקה. עוד מעט ותכלה הסמיכות מן הלשון העברית עם כל מלות היחס, של, ב, ל, ולא ידעו עוד אלא תואר. מעתה יבוא הקץ על רופאי נשים וייעשו כולם רופאים נשיים, וייתמו רופאי ילדים מן הארץ ויהיו כולם רופאים ילדתיים; ומי בטלן יאמר עוד "יציאת מצרים", אם אפשר לומר "היציאה המצרית", או "היציאה המצריימית"? אין זו מהתלה. לידיעת הבוערים בעם צריך לבשר, שזה מקרוב

התחילו לכנות את לשון התיכונים "עברית ביניימית", ובכן מפני מה לא "היציאה המצריימית" ?

עם יצרני העברית הזאת אי אפשר להתווכח, בייחוד לא ל"שומרי החומות" בלשון. כל אחד משני המחנות טעמו ונימוקו עמו. אלא זאת הצרה, שבעלי הטעם בלשון אינם מצטיינים בכוח הנימוק, ובעלי הנימוק אין להם טעם. אילו היה בהם קורט של טעם עברי, היו תופסים, שלא כל מה שיפה לרוסית או לאנגלית, יפה הוא גם לעברית, ולא הייתה אוזנם סובלת טרטורי צרורות של תארים כגון: ההודעה הבריטית על ההתקפה התימנית וההתערבות המצרית במרידה האלג'ירית נדונו בשיחה ידידותית בין הממשלה הצרפתית ובין השגרירות האמריקנית; המלכה ההולנדית קיבלה את ההזמנה הסובייטית; התשובה המערבית לאיגרת הסובייטית דורשת תשובה מיידית בנוגע לבעיה המדינית של גרמניה המזרחית והמערבית; נתגבשה החלטה ממשלתית על צורת התגובה הישראלית לפניה הירדנית ולתמיכה המשפטית שניתנה לה רשמית בעמדה הבריטית והטורקית... אפילו נניה לתארים האלה מבחינת הדקדוק (אף שרובם ככולם מתבקשים כאן כחומץ לשיניים) — הרי לפחות מבחינת הסגנון, החדגונון שבבחירת המורפולוגיה והמיכאניות הטורדת שבמקצב הזה — איככה לא תיעף נפש שומע מגריסת תארים כאלה בחדשות שב"קול ישראל" שבע פעמים ביום? הלא אוזן מלים תבחן.

החל במחר

גם זו אחת מן המרגליות המופקות מפי קרייני קול

ישראל. ואף שכבר העיר מר ר' ספן לפני כשנה¹ על האבסורד הזה — שירות השידור בשלו: „החל במחר“. והציבור שומע וקולט (וכי ברירה יש בידו?) ומתרגל בה ודש בה, עד שהיא נבלעת בעצמיו והרי הוא סבור שהיא עברית „מתוקנת“. ועל סמך מה „תוקן“ שצריך לומר „החל במחר“ ולא „ממחר“? הרי למשל טעמו ונימוקו של ד"ר י' פרץ:

כשאנו קוראים את הכותרת „מאימתי מתחילים להתרחץ בים?“, אנו משתוממים: כלום מתחילים תמיד? עונת ההחיצה כשהיא גפתחת, הלא אינה גפתחת אלא פעם אחת בלבד! ושוב אנו רואים, שחיבל מלאך הכלאיים. שתי אפשרויות לפנינו: [1] „מאימתי מתרחצים?“, [2] „מאימתי מתחילים להתרחץ?“. לקחו „מאימתי“ מכאן ו„מתחילים“ מכאן ויצא מה שיצא. אבל המדייק ידייק!

(עברית כהלכה, א, עמ' 29).

לנגד דיוקי היגיון כזה אין עצה ואין תבונה, והכרח לתקן ולומר [2] „אימתי מתחילים“ ולא „מאימתי“. אבל מה נעשה, ולחרפתנו ולבושתנו לקו גם קדמונינו בהגיונם והרי הם אומרים: מאימתי מתחילין לקרות שמע? ² מאימתי התחלת תספורת? מאימתי התחלת אכילה? מאימתי התחלת מרחץ? ³ ובכן גם בהם „חיבל מלאך הכלאים“. זוהי שיטה מעניינת בעברית החדשה, שמזדרזים לתקן על פי „היגיון“ בלי לטרוח ולחפש קצת

1 לשוננו לעם ע"ג, עמ' 33.

2 בבלי ברכות ב ע"ב, 2 פעמים. אמנם בפתיחת המשנה והתוספתא נמצא דחקא נוסח „הגיוני“: מאימתי קורין. אבל את שאר המובאות שלהלן אין להכחיש. 3 שבת ט ע"ב.

במקורות ולבדוק שמא יש בנין אב להיגיון הזה.

ולפי שיטה זו קו ההיגיון הנכון מחייב "לתקן" הכול עד

היסוד :

כשם שלא הגיוני ולא נכון הוא לומר "מתחילים מיום פלוני", אלא, כפי שהוכח בסעיף הקודם, יש לומר "מתחילים ביום פלוני", משום שהתחלה היא חד פעמית ואינה נמשכת מאיזה תאריך ולהבא, כך לא נכון "החל מ" — אלא יש לומר "החל ב". ולכן נאמר במקרא — לגבי זמן : ויחלו באתר לחודש, וכן לגבי אדם או חפץ : בגדול החל ובקטן כילה. — לכן נתקן : — מקבלים הזמנות במשרד פלוני החל באחד בינואר. (שם, עמ' 30)

כאן כבר יש תערובת של הוכחה לוגית עם ראייה מפסוקים, ובמחלוקת בלשון אין לך מכריע ככוחו של פסוק. לעצמו של דבר, אם לנהוג לפי היגיון — מה צורך לגייס לו תגבורת מפסוקים ? אלא ששוב אותה רעה חולה, שכנגד אותו פסוק שנאמר ב"היגיון" יש לך פסוקים אחרים שלא כאותו היגיון, ומה נעשה בהם ? הנה למשל, כיצד תרגמו הסורים את הפסוק הנזכר : בגדול החל — מן רבא שרי. וכן בלשון חכמים : מתחילין מן הגדול⁴ ; מן הקטון⁵ ; מן המברך⁶ ; וכד' לרוב. וכן במקרא עצמו לא פחות מ-3 פסוקים (כפי שנראה מיד). לפי הטעמים והנימוקים הנ"ל צריך "לתקן" את כל המקראות ואת כל ההלכות שלא נהגו לפי ההיגיון. ובאמת קל להנהיג זאת ב"קול ישראל", כפי שאנו שומעים באמת הלכה למעשה ("החל במחר"), אבל לתקן את כל המקורות — קצת קשה. סוף סוף

4 ס' ד ב. 5 תוס' בר' ה ו. 6 שם ז.

חזקה עליהם, שגם הם ידעו קצת עברית, ולא פחות ממתקניהם ;
ויש מקום לשער, שגם מחוסרי היגיון לא היו, ולא אתנו תמות
חכמה.

ומה היה ההיגיון שלהם? שאינו דומה „התחיל ב-“
ל„התחיל מ-“. שתי כוונות כאן, ואין לבלבלן זו בזו ולא לתקן
מזו לזו. ההבדל שביניהן דומה הוא במקצת להבדל שבין
begin with / start from (אף שאפשר גם להפך, הכול לפי העניין),
וכדי לבארו אפשר להציגו כך :

התחיל ב- (קטע) :

..... ←
(ועסק בו)

התחיל מ- (נקודה) :

..... ←
(ולא נתעכב בה, אלא עבר ממנה והלאה)

השוני הזה יתברר בכמה דוגמות: מתחיל בתורה
(= וקורא בה) ומשלים בנביא ⁷ (= וקורא בו) ; מתחיל בגנות
(= ואומרה) ומסיים בשבח ⁸ (= ואומרו) ; פתח בכד (= ועסק
בה) וסיים בחבית ⁹ (= ועסק בה). אין כאן שתי נקודות קיצונות
אלא שני קטעים קיצונים, או שני חצאים, ומלת „מתחיל“ (או
„פתח“) אומרת לנו, כיצד הוא מסדרם : קטע זה תחילה או קטע
זה תחילה. וכל שכן בהזכירו קטע אחד בלבד : מכיון שהתחיל
במצוה (= ועסק בה) אומרים לו מרק ¹⁰ (= גמור), וכיו“ב.

7 ר"ה ד ו. 8 פס' י ד. 9 ב"ק כו ע"א. 10 ירו' ר"ה

לא כן התחיל מ' : מהיכן הוא מתחיל (= להקיף את המזבח)? מקרן דרומית מזרחית ¹¹ (= מנקודה); מנין הוא מתחיל? מתחילת הברכה שטעה בה ¹²; להתחיל מראש הספר ¹³; מן הצד ¹⁴ וכד'. שים לב: לא "בתחילת הברכה" ולא "בראש הספר" ולא "בצד", כי אין מתעכבים בהן, אלא נקודות הן בשביל לצאת מהן. וכן הדבר בנקודת זמן. את מניין השנים "מתחילים למנות מניסן" ¹⁵ ולא "בניסן"; וכן בספירת העומר: מִהַחֲלֵחֶרְמֶשׁ-בְּקֶמַח תַּחֲלֶה לַסֶּפֶר 7 שבועות ¹⁶, כלומר מנקודת היציאה.

ואין שום סתירה בין המתחיל בקטע למתחיל מנקודה שבראשית הקטע. כך היא דרכה של פעולה, שיש לה תחילה ויש לה גם המשך, ואפשר להביע את שניהם במשפט אחד: אדם מתחיל בתפילה מתחילתה, כלומר בדבר מנקודה מסוימת שבו, בחפץ מקצה מסוים, בפעולה מזמן מסוים, בשנה מחודש מסוים, בחודש פלוני החל מיום מסוים, ביום פלוני החל משעה מסוימת — זה קטע וזו נקודה, ואין להחליפם זה בזה, למשל: סבכה שהתחיל בה מפיה, התחיל בה מקורקורתה ¹²; התחיל בו (= במחצב) מערב שביעית ¹⁸ (= מנקודת הזמן); וממקדשי תחלו (= להרוג) — ויחלו (= להרוג) באנשים הזקנים ¹⁹, כלומר מתחיל (לעסוק) באנשים (החל) ממקום מסוים. קשה להבין מה

א ח = מג' ב ז = פס' י ה = כיצה א ג. 11 תמיד ז ג.

12 בר' ה ג. 13 תוס' ז ית. 14 משנה סג' ד ב. 15 תוס' ר"ה

א ג. 16 דבר' טז ט.

17 כלים כח י. 18 שביעית ג ו. 19 ית' ט ו.

יש "לתקן" כאן בהיגיון. ההיגיון ברור ביותר בדיוק גיאומטרי ממש.

מובן מאליו, שיש מצבים המתפרשים לכאן ולכאן. בשעה שחיפשו באמתחתו של כל אחד מאחי יוסף, נאמר עליהם: ויחפשו, בגדול החל ובקטון כילה²⁰. כלומר, 11 חיפושים היו שם, 11 "קטעים", וגם בראשון חיפשו, על כן התחילו בגדול ולא מן הגדול. אבל גם אפשר לראות את הראשון ואת האחרון כשתי "נקודות" בלבד: כנקודת התחלה וכנקודת גמר, ולומר "התחילו מן הגדול" ולא דווקא בגדול. כך נהג התרגום הסורי וכך המנהג בלשון המשנה, כאמור⁴. הכול לפי מידת החשיבות ואורך הזמן שאנו מחשיבים את החיפוש הראשון והאחרון לגבי שאר החיפושים שבאמצע: כשני קטעים או כשתי נקודות; אם כקטעים — התחיל ב-, אם כנקודות — התחיל מ-. (גם בסיום שאלה נצחית היא כיצד להחשיבו: כקטע או כנקודה, כלומר "עד בכלל" או לא "עד בכלל"). וכל שכן ברשימה ארוכה מאוד: נתחיל מהליל ושמאי²¹ — ואין הסוף נראה לעין. קטע זה לגבי אורך אינסופי אינו אלא כנקודה.

כיוצא בזה שים לב להפרשים הדקים שביחס:

מתחיל באותו פסוק וגומר עד סוף²² (= בקריאת שמע)

מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף²³ (= בקריאת המגילה בפורים)

מתחיל מראש(ה) וגומר עד סוף²²⁻²³ (תמיד כך!)

שוב הכול לפי המידה: בקריאת שמע הפרשה קטנה וכל פסוק כמוהו כקטע (מתחיל ב-), אבל המגילה ארוכה היא

20 ברא' מד יב. 21 תוס' עד' א א. 22 שם בר' ב ד. 23 שם מג' ב ב.

וחשיבותו של פסוק אחד ממאות כמוהו כנקודה (מתחיל מ-).
וכל שכן „ראש“ המגילה או „ראש“ הברכה, הלא הוא לעולם
נקודה גמורה ומתחיל מ-.

גם בציוני זמן יש שהדבר מתפרש לשתי פנים. כשטיהר
חזקיהו את הבית מטומאתו, נמשכה מלאכת הקידוש לא פחות
מ-16 ימים: ויחלו באחד לחודש לקדש... וביום 16 לחודש
כילו²⁴, כלומר, בכל יום ויום הייתה המלאכה מרובה. ואולם
בימי חידוש הבית השני כתוב: מיום אחד לחודש השביעי החלו
להעלות עולות לה'²⁵ — כלומר מיום זה ואילך, ובלי הפסק
דורות רבים! לגבי תקופה ארוכה כזאת שוב אין היום הראשון
חשוב כקטע אלא כנקודת התחלה בלבד, על כן התחילו מיום
ולא ביום.

מעתה ההבדל ברור: מתחילים ביום פלוני, אם יש
חשיבות למה שנעשה בכל יום ויום בפני עצמו; אבל מתחילים
מיום פלוני, אם אין חשיבותו אלא כנקודת התחלה, ועיקר
הפעולה בימים שלאחריו. אם יש כוונה לעבוד מחר מתחילים
מחר (ולא „במחר“, כשם שלא עבדו „באתמול“ אלא אתמול).
אבל אם אין המחר אלא נקודת התחלה לימים שיבואו, אז
מתחילים ממחר — וממשיכים עוד. ושוב: ממחר, ולא: „במחר“.
לאמתו של דבר לא היה צורך בכל ההסברים האלה.
כי היו ההבדלים ברורים ומובנים לכותבי עברית מאז ומעולם,
למן המקרא והתלמוד ועד ימינו, אמנם לא במפורש ובמוגדר
אלא בהרגשה, ומספוקני אם נמצא אדם מבלבל התחיל ב-

24 דה"ב כט יז 25 עז' ג ו.

בהתחיל מ-. עד שקפץ עלינו רוגזו של אותו תיקון אומלל על
סמך 2 פסוקים ובכוח ה"היגיון" התחיל להידחק במרפקיו עד
לשירות השידור. ולא נחה דעת המתקנים עד שהכריזו על כך
כמין "חטא" ללשון, ולפני עשרת ימי תשובה התחילו מכים על
לבות הציבור: "על חטא שחטאנו לפניך בשיבוש "מתחילים
לעבוד מיום פלוני" במקום "מתחילים לעבוד ביום פלוני" (דבר,
עברית כהלכה 24.9.1954).

תנוח אפוא דעת החוטאים: נסלח לכם, מחול לכם,
מכופר לכם. שתי הצורות כשרות, אף שתיהן מחויבות, כל אחת
לפי מה שהוא עניינה.